

inleiding

Het ideaal van de socialisten was om een nieuwe, klassenloze maatschappij te creëren, met gelijke rechten en plichten voor alle burgers.

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe binnen de SDAP met de idealen werd omgesprongen.

hoofdstuk

6

de idealen

bladzijde

101

DE IDEALEN

93

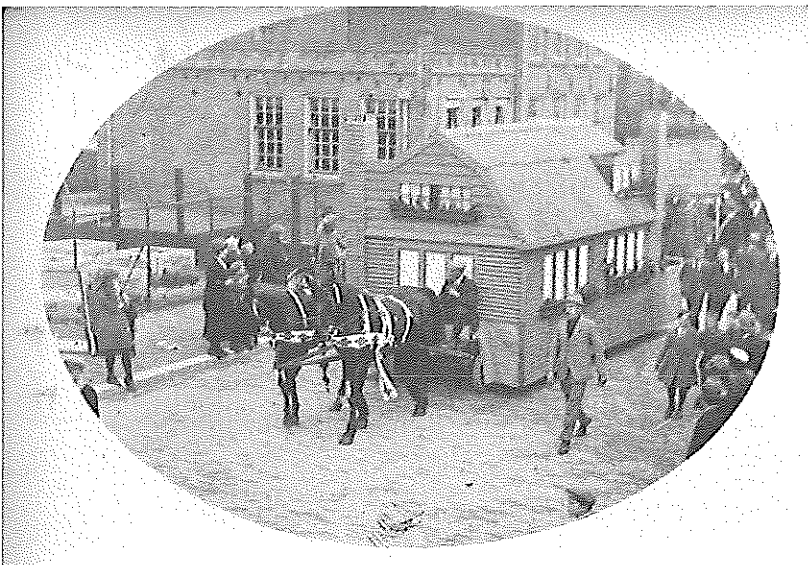
Ontwapeningsdemonstratie in 1926 op
het terrein van de Houtrushallen.
Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem

94

95

96

94

Idealen van de socialisten uitten zich in demonstraties. Anti-vlootwetbetoging met oorlogsweduwen achter de vlag, 1923.

Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem

95

Ontwapeningsdemonstratie, 1926.
Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem

96

Men voerde strijd voor betere arbeiderswoningen: een maquette van de ideale woning wordt in een demonstratie meegevoerd naar het Binnenhof, 1 mei 1924

Foto IISG, Amsterdam

De geschiedenis van de sociaal-democratie is rijk gevuld met programma's. Aan de basis staan de beginselprogramma's waarin duidelijk gemaakt werd vanuit welk beginsel de partij de maatschappij bekeek. Lange periode gold het Marxisme als hoofdbeginsel. De maatschappij was kapitalistisch, waarin de bezitters van het kapitaal - fabrieken, grond en arbeid - de arbeiders uitbuitten. Deze maatschappijvorm zou te gronde gaan aan zichzelf. De uitbuiting zou steeds ernstigere vormen aannemen en op een gegeven moment zou een revolutie plaatsvinden die de weg vrij zou maken voor een socialistische maatschappij. De beginselprogramma's hielden niet meer in dan het vaststellen van deze ontwikkeling. Concrete doelen stonden niet vermeld. Die waren geformuleerd in strijd- en verkiezingsprogramma's, waarbij de verkiezingsprogramma's duidelijker waren dan de strijdprogramma's.

Het vaststellen van een verkiezingsprogramma hield in dat men bereid was via de parlementaire weg de macht te veroveren en niet persé met behulp van een revolutie. De SDB had wel een beginselprogramma gekend en een lijst met strijdpunten, maar geen verkiezingsprogramma. Veel belangstelling vanuit de SDB voor gemeentepolitiek was er nooit geweest. Voor de landelijke politiek lag dat anders; de SDB was de eerste socialistische partij die in 1888 een parlamentszetel kreeg. Domela Nieuwenhuis werd door het kiesdistrict Schoterland (Friesland) verkozen. De drie jaar dat Domela in de Tweede Kamer zat waren weinig succesvol. Er werd nauwelijks naar de socialistische parlementariër geluisterd. Voor Domela zelf was het kamerlidmaatschap een zeer teleurstellende ervaring. Het mislukken van Domela's missie sterkte een groot aantal leden van de Bond in hun overtuiging dat 'de parlementaire weg' niet de juiste weg was om socialistische idealen te realiseren en dat de ideale maatschappij slechts door middel van gewelddadige revolutie bereikt zou kunnen worden. Binnen de partij werden veel discussies over deze kwestie gevoerd. Uiteindelijk zou dat resulteren in een splitsing in het jaar 1894: de 'democraten' sloten zich aan bij de partij die via geleidelijke weg hervormingen nastreefde, de SDAP, en de revolutionairen sloten zich - in de kielzog van Domela - aan bij de Socialistenbond, een partij die overigens geen lang leven beschoren was.

Hoewel de SDAP het marxistisch standpunt huldigde, onttrok zij zich niet aan inmenging in de gemeentepolitiek. Integendeel, zij was de eerste Nederlandse politieke partij die in 1899 een gemeenteprogram opstelde. Het was een gemeenteprogram dat voor heel Nederland opgesteld was. Dat was vreemd, omdat lokale politiek overal anders ingevuld werd.

Dit eerste gemeenteprogramma was dan ook niet een programma dat kon roemen op duidelijkheid en volledigheid. Voor de SDAP was het ook allemaal wel erg snel gegaan; door het plotselinge succes bij de Tweede Kamer-verkiezingen in 1897 was de gemeentepolitiek ineens binnen het gezichtsveld van de partij gekomen.

97

98

De eerste mogelijkheden dienden zich aan om de bestuursverantwoordelijkheid op zich te nemen. De vraag was hoe deze moest worden ingevuld.

Welke functie had de gemeentepolitiek in het grotere geheel van de toekomstige socialistische maatschappij? Gemeentepolitiek werd beschouwd als een effectief middel om politieke idealen en de wensen van de plaatselijke bevolking dichterbij elkaar te brengen. De resultaten zouden ook snel zichtbaar kunnen zijn. De socialisten wilden een belangrijke rol spelen bij het aan de kaak stellen van sociale, politieke en economische misstanden. Bovendien wilden zij hun achterban duidelijk maken dat ze in staat waren om concrete hervormingen door te voeren. Daarnaast kon deelname aan de gemeentepolitiek de machtspositie van de socialisten vergroten.

In de gemeenteraden raakte de SDAP vergroeid met de uit diverse groeperingen bestaande maatschappij. Het werd steeds duidelijker dat de revolutionaire ideologie belemmerend werkte in de samenwerking met andere partijen. De gemeentepolitiek van de SDAP kreeg in de loop der tijd het karakter van een 'burgerlijke' of democratische hervormingspolitiek in die zin, dat de verlangde hervormingen ook door andere partijen gewenst of aanvaard werden en de SDAP-politiek zich hiervan alleen onderscheidde door omvang of tempo. De discussie in de SDAP tussen diegenen die nog steeds in de komst van de socialistische heilstaat via revolutie geloofden en degenen die dit wilden bereiken via hervormingen werd in het voordeel van de laatsten beslecht. Het gemeenteprogram van 1919 begint dan ook als volgt: *'De sociaal-democratische gemeentepolitiek stelt zich niet ten doel in de eene of andere gemeente het socialisme te vestigen. [...] De sociaal-democratische gemeentepolitiek stelt zich ten doel het orgaan der gemeente meer en beter dienstig te maken tot het inrichten en beheeren van allerlei instellingen ter voorziening in de behoeften der ingezetenen, waarbij gestreefd wordt naar het grootst mogelijke gerief voor de verbruikers en rekening wordt gehouden met hunnen economische positie. Langs dezen weg bevordert de sociaal-democratische gemeentepolitiek de socialistische gedachte.'*

Met andere woorden: er werd gestreefd naar verbetering van het lot van de arbeiders en armen op lokaal niveau, waarmee men het besef hoopte te versterken dat een socialistische maatschappij noodzakelijk was. In de gemeenteprogramma's kwamen dan ook de meest uiteenlopende zaken aan de orde zoals het grondbezit van de gemeente, de steun voor de werklozen, gratis onderwijs, betere arbeiderswoningen, keuring van levensmiddelen, gemeentelijke washuizen, drankbestrijding, belastingheffing, overbrenging van monopolies naar gemeentebeheer, regeling van winkelsluiting, bevordering van openbare vergaderzalen, leeszalen, toneelvoorstellingen, sport- en speelterrinen (in Den Haag het Zuiderpark), openbare ziekenhuizen en vele andere noodzakelijke veranderingen ter verbetering van de leef- en werkomstandigheden in de gemeente.

97

**Eerste Haagse Volksspeelsterrein,
gelegen tussen de Gaslaan en de
Hondiusstraat, 1908.**

Foto Haags Gemeentearchief

98

**Badhuis Hoefkade.
Foto F.D. van der Pool, Voorburg.
Foto Haags Gemeentearchief**

Ook de Haagse afdeling van de SDAP ondernam acties om het lot van de arbeider te verbeteren en misstanden aan de kaak te stellen. Er werden ook brochures uitgegeven. In 1907 verscheen een brochure met de titel: *Onze gemeenteraad. De Sociaal democraat in den raad tegenover de liberale en kerkelijke gemeenteraadsleden*. Hierin werd zorgvuldig uit de doeken gedaan hoe de gemeenteraadsleden de grondprijzen opdreven.

In 1909 werd de brochure herdrukt. Er waren nu meer SDAP-ers in de raad: 'Het valt niet te ontkennen dat sinds de eerste sociaal democraat in de Raadszaal zijn intrede deed, velen kiezers des schellen van de ogen zijn gevallen en dat meer en meer arbeiders, uit hun dommel wakker geschud, een grootere belangstelling dan voorheen in den gang van zaken op gemeentelijk gebied zijn gaan stellen. Hoe dat komt? Wel, omdat door het optreden der sociaal-democratische gemeenteraadsleden duidelijk is gebleken dat de grote tegenstelling in onze maatschappij en het uitvloeisel daarvan, namelijk de klassenstrijd ook op gemeentelijk politiek terrein tot uiting komt.'

Deze brochure verscheen in het jaar waarin een afsplitsing binnen de SDAP plaatsvond. De zogenaamde *Tribune-groep* verliet de partij omdat men de SDAP niet radicaal genoeg vond. In de brochure wordt een uitleg gegeven waarom gemeentepolitiek een functie heeft binnen het socialisme en met het socialisme verbonden is, iets wat de revolutionairen binnen de SDAP niet konden onderschrijven. Een discussie die we herkennen uit de bloeitijd van de SDB.

het kapitaal

Enthousiasme en betrokkenheid met de partij-idealen waren niet voldoende om de SDAP een succesvolle toekomst te kunnen garanderen. Er was veel geld nodig voor activiteiten en publiciteitscampagnes.

De geldkwestie vormde het eerste agendapunt voor de oprichtingsvergadering van de SDAP. Geld en socialisten zijn water en vuur, maar de vraag is of dat water het vuur bestrijdt of dat beide gaan samenwerken als in een stoommachine?

99

1 mei-viering, 1936.

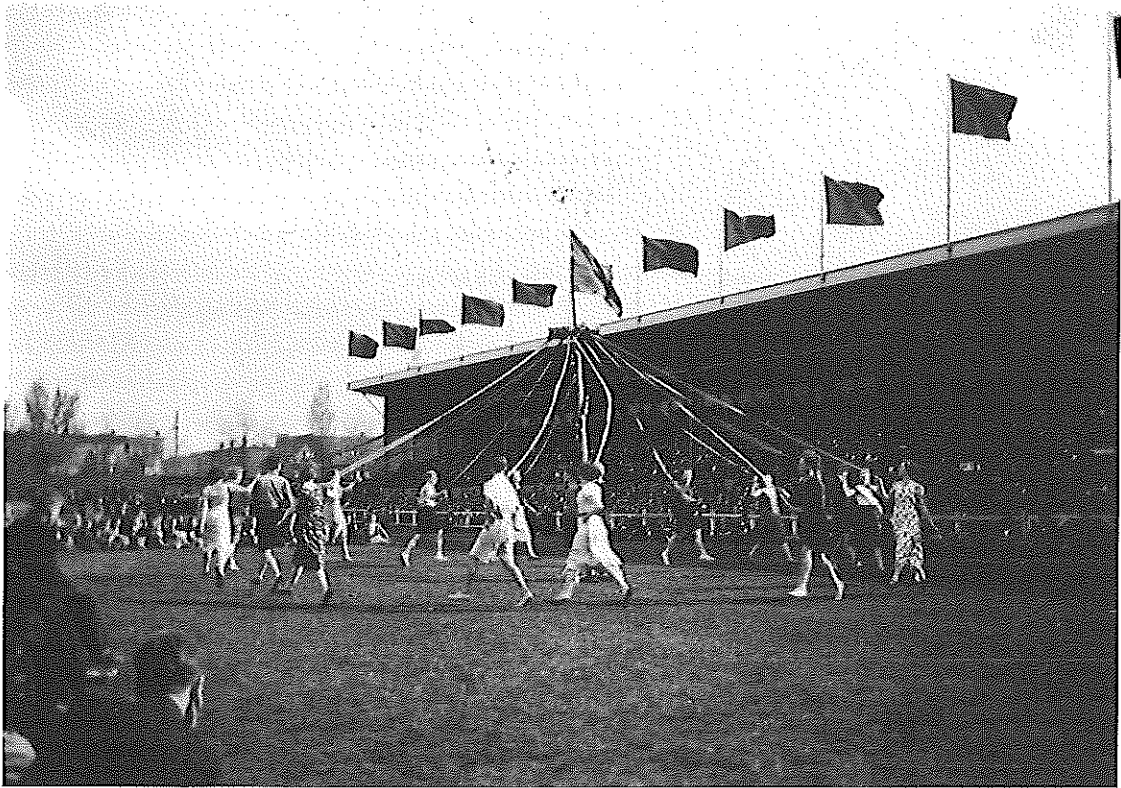
Foto Spaarnestad Fotarchief, Haarlem

Uit: W.F. Hermans, *De raadselachtige*

Multatuli, p. 183

Marx definieerde 'kapitaal' als een vampier, die alleen maar kan leven door het opzuigen van levende arbeid. Gold dat ook voor geld? Konden socialisten wel of geen geld gebruiken, werden ze met pek ingesmeerd als ze dat wel deden? Multatuli schreef in 1884 aan een vriend: 'Het kapitaal, mijne heren ....Ei! Ik begrijp zelfs dat "het" niet. En om dat kapitaal te bestrijden, "het" kapitaal, moeten de werklui zich verenigen, geld bijeenbrengen, en dus .... kapitaal vormen.' Was gebruik van geld per definitie besmet of hing dat van het gebruik af?

Tweederde van de begroting van de SDAP bestond in de begintijd uit giften. Geld van leden of buitenstaanders. Veel socialisten afkomstig uit de bourgeoisie hadden geld uit familiebezit, anderen hadden met hun werk geld verdiend. Domela Nieuwenhuis had enig

100

De AJC danst om de Mei-boom bij de Houtrushallen.

Foto IISG, Amsterdam

Troelstra als directeur Neerlandia.

Foto Troelstra Gedenkschriften

familiekapitaal en besteedde dat aan de socialistische beweging. Aan het einde van zijn leven moest hij door die beweging ondersteund worden.

Henri van Kol, lid van de Haagse sectie van de Eerste Internationale, had zijn kapitaal verdiend in Indië als ingenieur Waterstaat, met zijn koffieplantage Kajoemaas en met handel in aandelen. Evenals Domela heeft hij veel geld in de beweging gestoken, zowel in de SDB als in de SDAP. Als hij ergens een lezing hield gaf hij een partijafdeling zo'n 25 gulden, voor die tijd een maandsalaris. Bijzonder is dat hij niet alleen veel gaf, maar ook structurele zakelijke oplossingen aandroeg. In september 1897 stelde hij voor om de partijkrant *De Sociaal-demokraat* in een Naamloze Vennootschap onder te brengen, omdat het blad voortdurend met een exploitatietekort kampte. 'De vennootschap zou daarentegen het blad geheel in haar beheer krijgen zoodat het los van de Partij zou moeten worden terwijl waarborg gegeven zou moeten worden dat deze toestand minstens een paar jaar bestendig zou worden.' Aldus genotuleerd in het Notulenboek van het Partijbestuur. De partij zou per jaar ongeveer fl. 650,- bijdragen en de promotie verder aan de NV overlaten, evenals de vergroting van de oplage en de commerciële uitbating. Dit voorstel haalde het in 1897 niet. De partij wilde alles in eigen hand houden.

De dichter Herman Gorter gaf veel geld - uit de erfenis van zijn vrouw - voor het socialistische ideaal; Wibaut verdiende goed met zijn houthandel en heeft tijdens de staking in 1902 de diamantbewerkeren en in 1903 de slachtoffers van de Spoorwegstaking gesteund. Troelstra heeft bittere armoede gekend, vooral te Utrecht, waar partijgenoten soms een tientje in zijn bus deden. In zijn Haagse periode had hij echter een zeer goed inkomen als **directeur** van de verzekeringsmaatschappij Neerlandia, die hij van zijn vader had geërfd. Willem Drees zette een traditie voort door zuinig met geld om te gaan en goede beleggingsfondsen voor zijn aandelen te vinden. Van der Goes van Naters was de rode jonkheer met geld, terwijl L. Ribbius Peletier met familiekapitaal het vormingsinstituut voor vrouwen *De Born* stichtte.

de 1 Mei vieringen en de AJC

Romantiek en idealisme vonden elkaar tijdens de 1 Mei-feesten en de zomerkampen van de Arbeiders Jeugd Centrale.

Het 1 mei-feest is het socialistische Lente-feest van vernieuwing en verjonging. De natuur barst dan in volle hevigheid los. In 1889 was op de net heropgerichte Socialistische Internationale besloten dat vanaf 1890 jaarlijks op 1 Mei het feest van 'internationale solidariteit' gevierd zou worden en actie gevoerd wordt voor de achturige werkdag. Het 'acht uur werken, acht uur rusten en acht uur slapen' is sindsdien onverbreekelijk met de Mei-viering verbonden. Het nummer van *Recht voor Allen* van 1 mei verscheen als feestnummer. Een Achturenmars was afgedrukt:

101

Foto van de club 'Kennis is macht'.

Foto uit C.A.M. Diepenhorst, *De Sociaal-Democratie in de Residentie*. Den Haag, 1932

102

103

104

Acht uur! Acht uur!
Geen langer arbeidsduur!
Ten strijd! Komt allen op ten strijd!
Ten strijd voor acht uur arbeidstijd.

De eerste meiviering was op een donderdag: de meeste feesten vonden daardoor de zondag daarvoor of daarna plaats. In Den Haag was het al woensdagavond 30 april 1890, toen nog een gewone werkdag, dat vele socialisten bij elkaar kwamen in het gebouw Casino. Daar sprak Domela Nieuwenhuis de aanwezigen toe. Buiten het gebouw bevonden zich vele duizenden die geen plaats veroverd hadden. Toen allen naar huis gingen werden zij plotseling in de Venestraat door de politie overvallen, 'die met sabel en wapenstok in den dichten drom sloeg, waardoor velen op ernstige wijze werden gewond', aldus de verslaggever van *Recht voor Allen*. De volgende dag was er weer een bijeenkomst in Walhalla, maar de politie hield zich toen kalm.

102

Interieur van het AJC-gebouw, Rembrandtstraat 316, met portret van Troelstra aan de muur.
Foto IISG, Amsterdam

Ook de jongerenbeweging heeft op eigen wijze deze traditie voortgezet. De eerste jongerenorganisatie van de SDAP *De Zaaier* had een moeizaam begin. Pas in 1906 kwam er een afdeling tot stand. Als gevolg van de scheuring in 1909 werd *De Zaaier* opgeheven. Een jaar later werd Kennis is Macht (K.I.M.) opgericht. Het was een organisatie om de jongeren maatschappelijk te ontwikkelen. Cursussen over de grondslagen van het socialisme, maar ook sport, ontspanning, een debaterende-, een gymnastiek- en een propagandaclub. K.I.M. telde ongeveer 100 leden. Sociaal-democraten uit Delft en Haarlem kwamen voor informatie.

103

Klaas Toornstra spreekt de jeugd toe in Meer en Bosch, 1930.
Foto IISG, Amsterdam

In 1921 ging K.I.M. als geheel op in een afdeling van de in 1918 opgerichte *Arbeiders Jeugd Centrale* (AJC). De AJC heeft op geheel eigen wijze de traditie van jongerenwerk en socialistische vieringen voortgezet. Vooral onder leiding van Koos Vorrink werd de AJC een voorhoede, die de nieuwe mens met nieuwe idealen ging vormen. AJC-ers onderscheidden zich door hun manchesterbroeken, loden jassen en bloemetjesjurken van leeftijdgenoten. Café's en bioscopen waren uitwassen van de burgerlijke maatschappij die daarom niet werden bezocht. Wandelen, gemengd kamperen in de natuur en een eigen zang, dans- en kampeercultuur waren voor die tijd revolutionair. Vele sociaal-democraten kregen in de AJC hun eerste vorming. Buitenstaanders beschouwden hen als zonderlingen:

Uit: M. Nijhof, *Awater*. _____ 'Zie hem. Hij is bekleed met kemelhaar geregen door een naald. Zijn lijf is mager gespijst met wilde honing en sprinkhanen. Niemand heeft ooit hetgeen hij roept verstaan. Hij heeft iets van een monnik, een soldaat.'

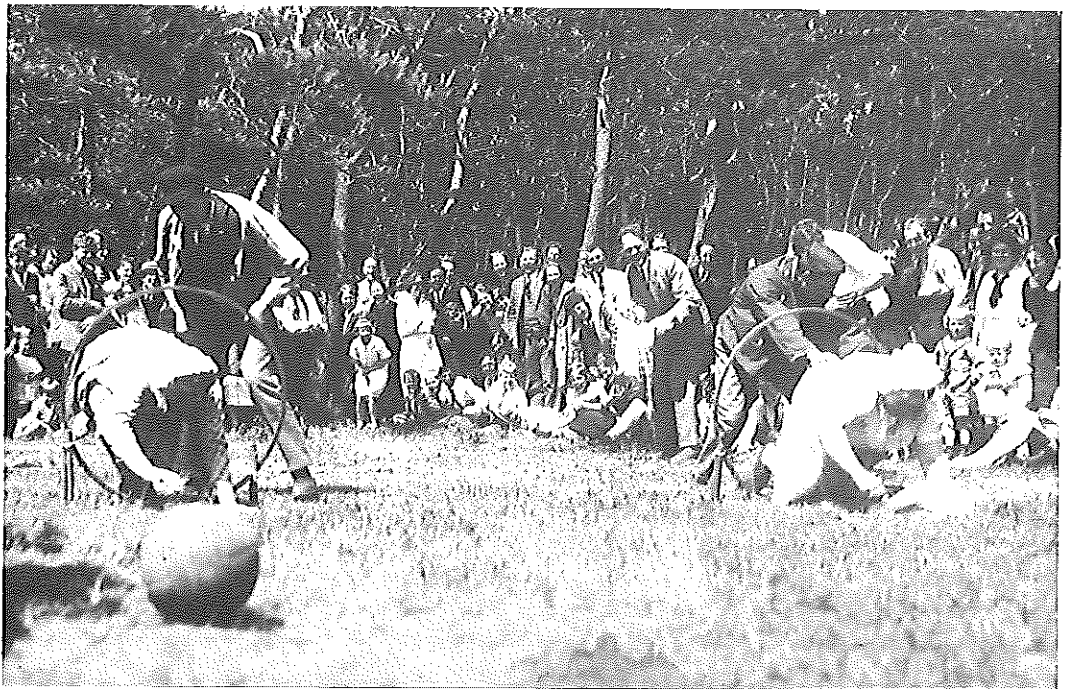
Haagse AJC-ers hadden inderdaad iets bijzonders, vooral *de Rode Zwervers*, een horde van de troep *De Toorts*. We laten hordeleider Jan Andringa aan het woord: 'Op een morgen in het crisisjaar 1935

104

AJC, afdeling Den Haag.
Foto IISG, Amsterdam

105

106

Uit: J. Andringa, *Een Haagse horde*. _____ zouden we een hordespeurtocht houden. Kees en Bertus gingen vooruit om de sporen uit te zetten met een krijtje. Wij vertrokken een uur later om hen te zoeken. De tocht voerde over de Stadhouderslaan waar destijds Colijn woonde. Voor het huis van Colijn bleek dat Kees en Bertus hun krijtje gebruikt hadden om het trottoir een groot kanon te tekenen met daarbij de woorden: HONGER! DOOD AAN COLIJN! Deze actie liep met een sisser af en verder hebben de horde- en troepleden zich met overgave in Meer en Bosch aan de AJC-rituelen overgegeven.

de Haagse pers

De beste manier om politieke idealen te verkondigen is met behulp van de media. In de 19de en begin 20ste eeuw was de krant onmiskenbaar het belangrijkste medium. Het was echter niet gemakkelijk om de arbeiders, waarvan het merendeel niet kon lezen of schrijven, via kranten te bereiken. Bovendien had de negentiende-eeuwse arbeider het geld niet om een krantje te kopen. In 1860 kostte een abonnement op een dagblad de gemiddelde arbeider ongeveer twee maanden van zijn loon! De overheid had door middel van belastingheffingen een ijzeren greep op de pers. Deze zogenaamde 'dagbladzegels' werden dan ook terecht *'de vuile vingers van den fiscus onder aan de pagina's'* genoemd.

Toen in 1869 het zegel werd afgeschaft verschenen ook in Den Haag voor het eerst een aantal betaalbare bladen met nieuwe en andere ideeën. Het waren nog lang geen volksbladen maar krantjes die appeleerden aan een kleine -hooguit 'salon-socialistische'- elite van vooruitstrevende liberalen en een enkele geschoolde arbeider. In Den Haag was het drukkerij en uitgeverij Speijer Klerk en compagnie, die het opnam voor de 'zaak der werklieden' door bladen te steunen met namen als: *De Vrijheid* en *De Toekomst*. De invloed op de arbeiders was gering, daarvoor hadden zij te weinig vertrouwen in de 'schrijvende heren' en bovendien waren de bladen moeilijk te begrijpen voor een grotere lezerskring.

Toen rond 1890 de richtingenstrijd in linkse kring losbrandde werd die ook in de pers uitgevochten. Het revolutieminnende *Recht voor Allen*, dat in Den Haag verscheen, maakte dezelfde ontwikkeling door als Domela Nieuwenhuis persoonlijk: *'Van Christen tot Anarchist'*. Domela was een begenadigd spreker, als schrijver/journalist was hij echter minder begaafd. Het was dan ook vooral de prikkelende stof die *Recht voor Allen* bij tijd en wijle een ongekende oplage bezorgde. Koninklijke escapades en sensationieuws hielpen de krant aan haar krasse imago. Domela's krant vergat echter niet waar zij voor stond: recht voor allen, en riep de Haagse werklozen in 1885 op naar Scheveningen te gaan *'om die weeldelui aan 't strand te laten zien wat er in de wereld te koop is'*.

De scheuringen die het gevolg waren van de richtingenstrijd in het socialisme, voerden het aantal bladen en krantjes nog verder op. De socialisten die voor de parlementaire weg kozen bleven tot 1900

105

Groep AJC'ers door de duinen met trommels en de 'Toortsvlag'.
Foto IISG, Amsterdam

105

Picknick van AJC-afdeling Den Haag 6
op 28 augustus 1927 in Meer en Bosch.
Foto IISG, Amsterdam

verstoken van een eigen dagblad. Bij de oprichting van de SDAP was het belang van een eigen nieuwsorgaan al onderstreept, maar financiële steun bleef vooralsnog uit. Het reeds bestaande *Volksdagblad* wilde zowel anarchisten, communisten als sociaal-democraten aan het woord laten en daarmee een onafhankelijk links dagblad blijven. De SDAP kon ondanks herhaalde pogingen *Het Volksdagblad* niet naar haar hand zetten.

Op maandag 2 april 1900 verscheen een *Dagblad voor de Arbeiderspartij* in Amsterdam. Het dagblad droeg de naam *Het Volk* en werd geleid door Pieter Jelles Troelstra. Geheel volgens zijn inzichten moest het dagblad een '*volkspartij nastreven met een socialistische kern*' en dus verder mikken dan het karige aantal leden dat zich in de SDAP anno 1900 verenigd had. Aanvankelijk was de inhoud eenzijdig met hooguit een halve kolom nieuws, wat handelsberichten, zeer sporadisch een advertentie en vooral veel partijnieuws. De toon was gematigd, vooral ten aanzien van het kerkelijk volksdeel, want langzaam brak de tijd aan van de grote strijdpunten waarvoor een zo groot mogelijk front gevormd moest worden. De steun van de gelovige arbeider kon daarbij goed gebruikt worden. Onderwijs, algemeen kiesrecht, achturige werkdag; aan de hand van de grote strijdpunten werd het socialistische woord verspreid door -en onder- *Het Volk*. De nieuwe krant had het die eerste jaren echter geenszins gemakkelijk en er moest veel geld bij, dat meerdere malen uit anonieme giften van de gegoede burgerij kwam!

Ook de Haagse afdeling van de SDAP kwam in 1903 met een eigen weekblad: *Vooruit*. Om '*aandacht te schenken aan wat men op het Binnenhof doet, en niet doet, maar ook zullen wij de daden van de heeren, die op de Groenmarkt vergaderen aan kritiek onderwerpen [...]* Vele lauwen moeten worden opgewekt, vele slapenden wakker geschud, en velen, die ons nu nog als hunne vijanden beschouwen, moeten onze vrienden, onze broeders en kameraden worden...'

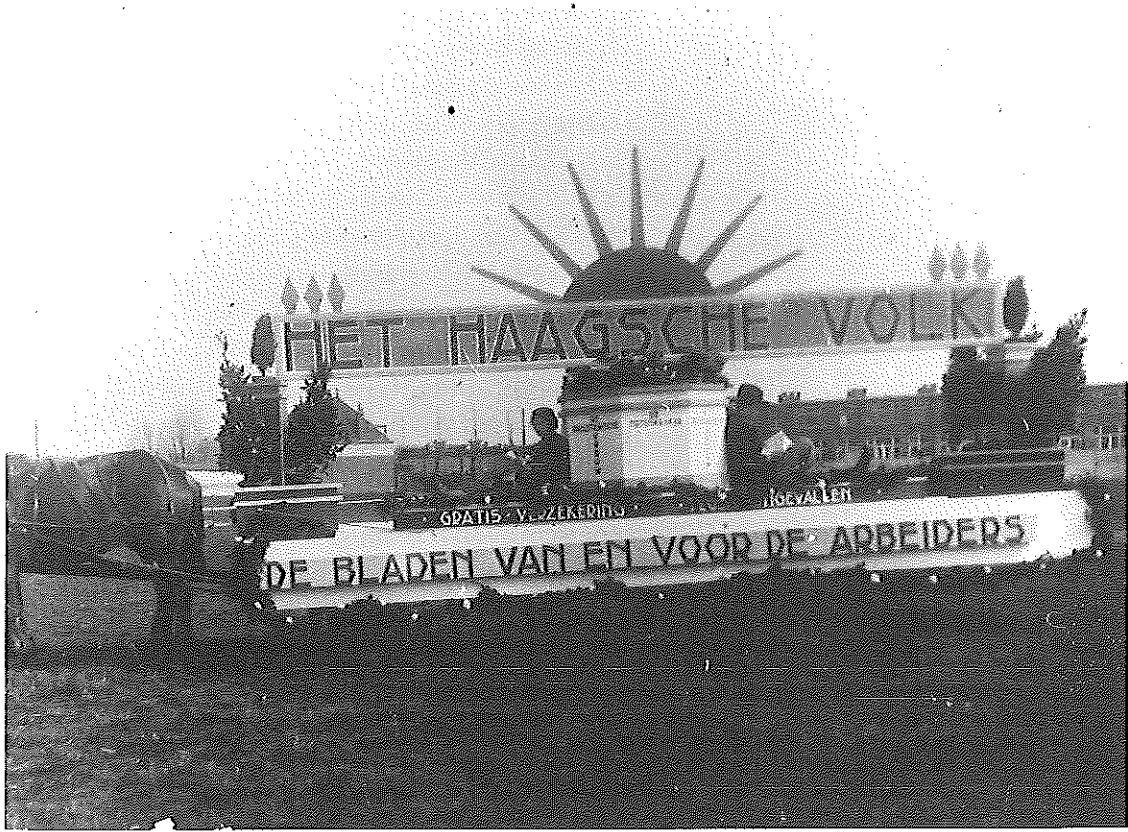
Deze *Vooruit* was een jaar later alweer ter ziele. Terwijl zij zich toch heel wat ten doel had gesteld: '*Partijgenooten en geestverwanten, toont metterdaad dat wij 'vooruit' willen. Hoog ons ideaal! Op voor den arbeid! Vooruit naar de nieuwe samenleving!*' Niet dat er met die idealen iets mis was, want de grote socialistische strijdpunten waren actueler dan ooit evenals het geloof in een werkelijk nieuwe samenleving. De vraag was alleen hoe die boodschap het beste verkondigd kon worden.

De parlementaire strijd was een andere dan een aantal socialisten zich voorgesteld hadden. Er moest nogal eens water bij de 'rode' wijn, waardoor die soms wat bleekjes werd. Bij de Nieuwe Tijd-groep van theoretici klonk het gemor op de koers van de SDAP steeds luider. In haar ogen was het marxisme de enige juiste weg tot vrijheid van de arbeider.

Met de uitgave van een zondagsbijlage probeerde de SDAP de groep dissidenten nog aan zich te binden en haar een uitlaatklep te

107

Voorbereiding voor de verkiezingen van
1933. De plakploeg.
Foto IISG, Amsterdam

gunnen. *'Het zondagsblad van Het Volk wilde de blinden ziende, en de doven hoorend maken!'* Het was tevens het meest uitgesproken socialistisch propagandamiddel om nieuwe leden te werven en krachtig naar buiten te treden. De sociaal-democratische pers maakte zich voorzichtig nieuwe technieken eigen met feuilletons over verre landen, versjes, schetsjes, artikelen over drankbestrijding, natuur en met de spotprenten van Albert Hahn als hoogtepunt. Het waren geslaagde pogingen om hele families aan de krant te binden. De 'linkse' theoretici kreeg de SDAP er echter niet mee terug, en in 1909 werd door hen de basis voor de communistische partij gelegd. Partij en krant waren gezuiverd en verburgerlijkt.

De verwarring was in 1914 groot toen het volk na jaren van actief anti-militarisme vóór de mobilisatie van het Nederlandse leger pleitte. De krant van *'geen man en geen cent'* dacht dus voortaan ook in het 'oranje' in plaats van het 'internationaal rood'. De Eerste Wereldoorlog veranderde de krant ook uiterlijk; het nieuws kwam op de voorpagina, echte oorlogstelegrammen en verslagen van het front, daarmee de saaie partijverslagen definitief verdringend. *Het Volk* was een moderne courant geworden.

De schok die Troelstra vlak na de Eerste Eereldoorlog veroorzaakte was niet minder groot. Hij ontketende bijkans een politieke aardverschuiving door 'in een vlaag van schijnbare verstandsverbijstering' in november 1918 alsnog de revolutie uit te roepen, daarmee de natie choquerend en zijn eigen partij in verlegenheid brengend. De krant hield zich, net als de meeste SDAP'ers, verre van dat soort revolutionaire sentimenten.

Financieel ging het de krant nog altijd slecht. Met een bijdrage van elk partijlid van een halve cent per week (en hier en daar dus een fikse donatie) bleef zij noodlijdend. *Het Haagse Volk* was zeer ontevreden met haar Volk-redacteur en maakte serieus plannen zich van de moederkrant los te maken. Het blad was in 1924 opgericht als kopblad van *Het Volk* met de tekst van de Amsterdamse editie met in plaats van het hoofdstedelijke het residentiële nieuws. De formule was zo succesvol dat er in 1931 besloten werd tot een geheel nieuwe sociaal-democratische organisatie. In 1929 was reeds de basis gelegd door de oprichting van de *N.V. De Arbeiderspers*. Hier waren twee dagbladen, drie drukkerijen, een uitgeverij en een aantal boekhandels samengebracht in één organisatie. Het grootste aandelenpakket was van de vakbond N.V.V. met zijn 200.000 leden. Toen *Het Volk* eenmaal die potentiële markt wist aan te boren was zij in staat tot een forse uitbreiding. De 'rode familie' had er een volwaardig lid bij wiens woonhuis de Rode Burcht aan het Hekelveld in Amsterdam werd.

Een populair-wetenschappelijke bijlage, foto-illustraties, aandacht voor vrouw en kinderen, zowaar een beetje sport en vooral de strip *'Buletje en Boonestaak'* stuwden *Het Volk* mee in 'de vaart der moderne opiniebladen'.

Het succes van de kopbladen werd uitgebreid. In Den Haag werd *Het Haagse Volk* voortgezet onder de naam van de oude Haagse krant: *Vooruit*. De redactie aan de Prinsegracht in Den Haag

108

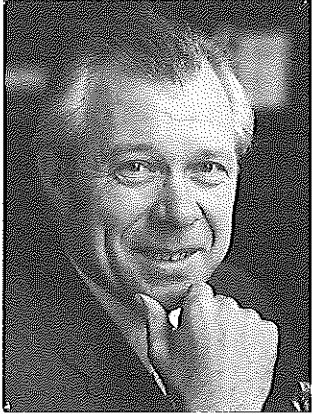
Praalwagen 'Het Haagsche Volk'.
Foto IISG, Amsterdam

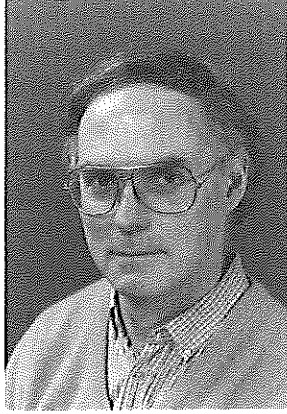
verzorgde het plaatselijke nieuws terwijl het overige nieuws van het Hekelveld in Amsterdam kwam. Het nieuwe editiestelsel werd de trots van de krant en de oplagecijfers bewezen haar gelijk. Ook na de Tweede Wereldoorlog zette het succes van *Het Volk* aanvankelijk door. Terwijl *De Telegraaf* een verbod kreeg wegens collaboratie kon (omgedoopt) *Het Vrije Volk* als populair volksblad uitgroeien tot de grootste krant van Nederland met een oplage van liefst een half miljoen. Die weelde duurde echter niet lang. Het zelfde succesvolle editiestelsel uit de dertiger jaren werd in de jaren zestig de molensteen om de nek van de *N.V. de Arbeiderspers*. De krant kreeg problemen om adverteerders te trekken die hun boodschappen liever in een echt regionale krant of een echt landelijk dagblad plaatsten. Bovendien was door de nauwe financiële banden tussen krant/partij en vakbond het administratieve zicht belemmerd. Het werd nooit duidelijk hoe groot de verliezen van de krant werkelijk waren en uiteindelijk ging de Rode Burcht tegen de vlakte. De arbeider had echter voortaan én het geld én de capaciteiten om zijn krantje te lezen. Welke krant maakte hem niet uit; schrale troost voor een socialistische krant!

109

AJC-feest op Houtrust, 1931.
Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem.

110

111